

Szymon Maciołek

SCDiDN w Siedlcach, ZSP nr 2 w Siedlcach

ORCID 0000-0002-4601-3961

DOI: 10.35464/1642-672X.PS.2022.3.08

Rola edukacji (dla bezpieczeństwa) w kształtowaniu kultury bezpieczeństwa w czasie epidemii COVID-19*

The role of education for safety in development of culture of safety in epidemic of COVID-19

ABSTRACT: The safety and preparation of society for crisis situations, including the functioning of the COVID-19 epidemic, depends on many factors. The main determinant is the safety culture and its level. Essential education, including broadly understood education for safety. The article describes the relationship between security, safety culture and education. An attempt was made to present a picture of culture of safety during the COVID-19 epidemic. The role of teacher education in shaping the culture of safety during the epidemic was described and the requirements for teachers at that time were defined.

KEYWORDS: security science, education for safety, culture of safety, crisis situation, epidemic, COVID-19.

STRESZCZENIE: Bezpieczeństwo i przygotowanie społeczeństwa do sytuacji kryzysowych, w tym do funkcjonowania i działania w czasie epidemii COVID-19, zależy od wielu czynników. Głównym uwarunkowaniem jest kultura bezpieczeństwa i jej poziom. Istotną rolę odgrywa edukacja, w tym szeroko rozumiana edukacja dla

---

* Referat został przygotowany i zaprezentowany na seminarium online: „Budowanie kultury bezpieczeństwa w obliczu zagrożeń epidemiologicznych” zorganizowanym przez WSNS Pedagogium w Warszawie 16 maja 2020 r. (około dwa miesiące po wystąpieniu pierwszego zakażenia wirusem SARS-CoV-2 i ogłoszeniu pierwszych obostrzeń).

bezpieczeństwa. W artykule opisano zależności między bezpieczeństwem, kulturą bezpieczeństwa i edukacją. Podjęto także próbę przedstawienia obrazu kultury bezpieczeństwa w pierwszym kwartale epidemii COVID-19. Opisano rolę edukacji nauczycieli w kształtowaniu kultury bezpieczeństwa podczas epidemii oraz określono wyzwania jakie stoją przed nauczycielami w tym czasie.

SŁOWA KLUCZOWE: nauki o bezpieczeństwie, edukacja dla bezpieczeństwa, kultura bezpieczeństwa, sytuacje kryzysowe, epidemie.

Wprowadzenie

Kultura bezpieczeństwa to wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i(lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim (sfera kultury mentalnej – subiektywna) oraz związany z tym sposób zachowania i działania (współdziałania) podmiotów (osób, grup społecznych, instytucji i organizacji, społeczności i społeczeństw), w różny sposób przez te podmioty „wyuczonych” i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych (sfera kultury organizacyjnej – subiektywno-obiektywna), a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności (sfera kultury materialnej – obiektywna), służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiągnięciu przez nie najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia¹.

Należy podkreślić, że w ujętym w powyższej definicji procesie szeroko rozumianej edukacji, ważnym elementem jest edukacja szkolna². Szkoły odgrywają ważną rolę w przygotowaniu całego społeczeństwa do działania na wypadek zagrożeń i sytuacji kryzysowych, w tym epidemii COVID-19.

Kultura bezpieczeństwa i miejsce edukacji w jej kształtowaniu

Podsumowując w najprostszy sposób zjawisko zdefiniowane we wprowadzeniu można przyjąć, w ślad za M. Cieślarczykiem, że „KULTURA BEZPIECZEŃSTWA to charakterystyczny dla danego podmiotu – człowieka, grupy społecznej i zawodowej, społeczności lokalnej, społeczeństwa:

- A) zakres i jakość jego WIEDZY oraz sposób jej wykorzystania, związany ze SPOSOBEM MYŚLENIA o bezpieczeństwie czyli o wyzwaniach, szansach, zagrożeniach i ryzykach, („pamięć operacyjna”);

---

¹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2007, s. 210.

² Jedną z form edukacji jest przedmiot edukacja dla bezpieczeństwa.

- B) SPOSÓB ODCZUWANIA bezpieczeństwa i REAGOWANIA na jego brak, czyli SPOSÓB ZACHOWANIA, wynikający z temperamentu, ale i z:
- zakresu wiedzy i umiejętności jej wykorzystania,
  - rodzajów i siły motywacji,
- ale także:
- C) zespół ZASAD, którymi kieruje się w różnych sytuacjach człowiek i grupa społeczna, związanych z systemem WARTOŚCI i NORM, decydujących o:
- D) SPOSOBIE DZIAŁANIA podmiotu i jego WSPÓŁDZIAŁANIA z innymi, wpływając na bezpieczeństwo własne, ale także innych podmiotów w bliższym i dalszym otoczeniu, zarówno «tui teraz», jak również «gdzieś i kiedyś»³.

Kultura bezpieczeństwa obejmuje wszystkie aspekty sposobów ujmowania bezpieczeństwa w różnych wymiarach, czynniki mające wpływ na bezpieczeństwo oraz pojęcia ściśle z nim powiązane. Może być traktowana jako podstawa szeroko rozumianej obronności, i uznać ją można za fundament dla szeroko rozumianego bezpieczeństwa. W odniesieniu do różnych grup społecznych, społeczności lokalnych i społeczeństw oraz w stosunku do różnych wymiarów bezpieczeństwa i obronności, dla struktur organizacyjnych i świadomości pełni funkcje integracyjną, adaptacyjną, stymulacyjną i regulacyjną⁴.

Kulturę bezpieczeństwa można traktować jako podstawę do „budowania” szeroko rozumianego bezpieczeństwa, jako fundament bezpieczeństwa. Taką zależność bardzo dobrze przedstawia, opracowany przez M. Cieślarczyka rysunek domu, który możemy potraktować jako symbol pojedynczej osoby, grupy ludzi lub całego społeczeństwa (ryc. 1).

Jak widać, kultura bezpieczeństwa opiera się na trzech filarach. Są to⁵:

- a) elementy kultury mentalnej i duchowej, czyli: zasób wiedzy i umiejętność jej wykorzystania, system norm i wartości danego podmiotu oraz zasady, którymi kieruje się on w różnych sytuacjach;
- b) elementy kultury organizacyjnej, czyli: jakość regulacji prawnych i sposób ich wykorzystania, istniejące struktury organizacyjne i jakość ich funkcjonowania, obowiązujące procedury itp.;

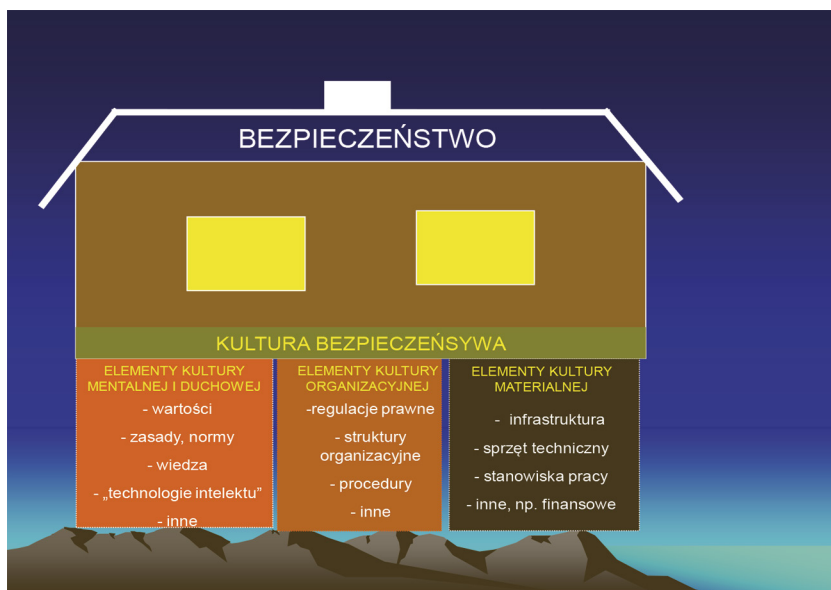
³ M. Cieślarczyk, O potrzebie i możliwościach doskonalenia kultury bezpieczeństwa uczniów, rodziców i nauczycieli, konferencja „Kultura bezpieczeństwa w szkole”, MSCDN, Siedlce, 12 stycznia 2016, s. 8.

⁴ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa...*, s. 211.

⁵ M. Cieślarczyk, *O potrzebie i możliwościach...*, s. 8.

- c) elementy kultury materialnej, czyli: infrastruktura, sprzęt techniczny, stanowiska pracy, poziom zasilania finansowego itp.

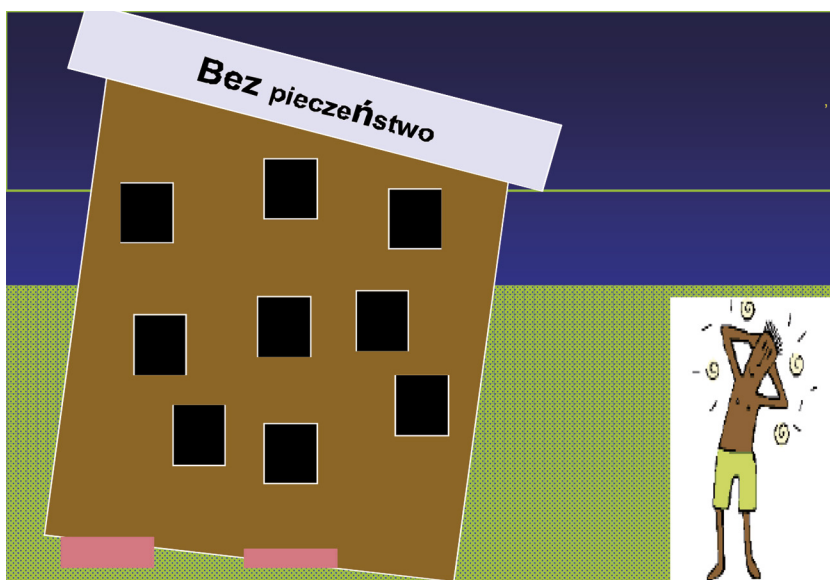
Jeżeli te trzy filary są odpowiednio silne – wzmacniają kulturę bezpieczeństwa. Mamy wtedy do czynienia z sytuacją, w której dom bezpieczeństwa stoi stabilnie i jest w stanie poradzić sobie z różnymi zagrożeniami i sytuacjami kryzysowymi.

Ryc. 1. Zasadnicze filary kultury bezpieczeństwa

Źródło: M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności...*, rys. 34: Zasadnicze filary kultury bezpieczeństwa, s. X.

Co wydarzy się, jeżeli jeden z tych filarów będzie słabszy od pozostałych? Możemy spodziewać się, że w pewnym momencie, np. przy wystąpieniu zagrożenia takiego jak wirus COVID-19 lub inna sytuacja kryzysowa, nasz wspólny dom bezpieczeństwa będzie wyglądał tak jak na drugim rysunku, którego autorem jest również M. Cieślarczyk (ryc. 2). Widzimy tu ewidentnie błąd w „sztuce budowlanej”. Pytanie brzmi: Jak budować, żeby takich błędów uniknąć? lub: Czy taki dom można naprawić? Jeśli tak, to jak to zrobić?

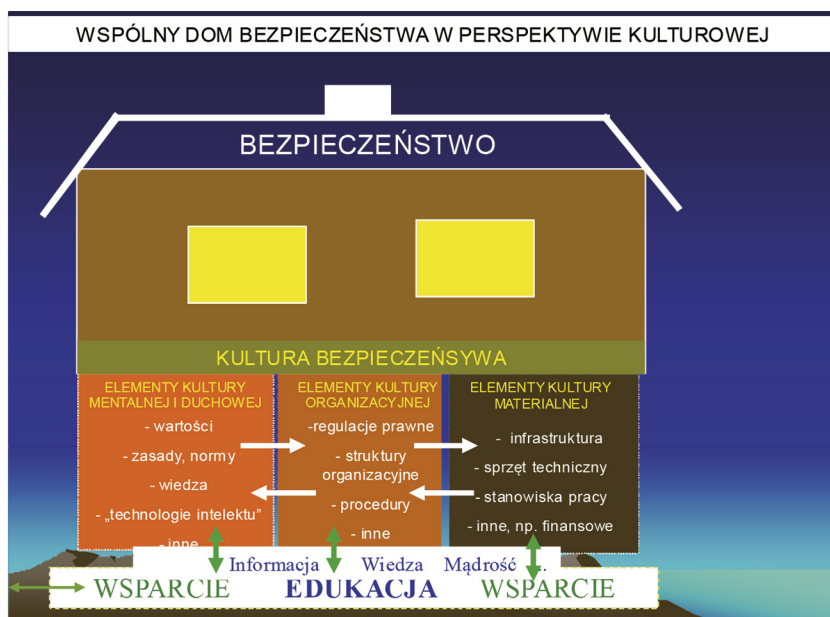
Ryc. 2. Skutki „budowania wspólnego domu” bez dbałości o jego „fundamenty” czyli o kulturę bezpieczeństwa
Źródło: M. Cieślarczyk, *O potrzebie i możliwościach...*, rys. 8: „Skutki »budowania wspólnego domu« bez dbałości o jego »fundamenty«, czyli o kulturę bezpieczeństwa”, s. 7.

Liczne przykłady (w tym wiele z ostatnich tygodni⁶) wskazują na to, że w naszym kraju występują znaczne deficyty we wszystkich trzech omawianych obszarach. W sferze materialnej przykładem może być chociażby brak rękawiczek i maseczek dla medyków lub testów w pierwszym etapie walki z koronawirusem. Jednak to dwa pierwsze filary kultury bezpieczeństwa są wyraźnie słabsze.

Edukacja może i powinna być sposobem na budowanie i równomierny rozwój elementów kultury mentalnej i duchowej oraz kultury organizacyjnej (ryc. 3).

Według *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* edukacja to „podstawowe pojęcie w pedagogice, obejmujące ogół wielowymiarowych działań oraz procesów służących wychowaniu i kształceniu osób czy grup społecznych. [...] spełnia dwie główne funkcje: socjalizacyjną i wyzwalającą, z których pierwsza polega na uspołecznianiu jednostki ludzkiej, czynieniu jej zdolną do kontrolowania i sublimowania emocjonalności w społecznie akceptowany sposób, do stawania się członkiem społeczności ludzkiej, do rozwiązywania konfliktów

⁶ Wystąpienie na konferencję, którego pokłosiem jest niniejsza publikacja, było przygotowywane w połowie maja 2020 r.

Ryc. 3 Wspólny dom bezpieczeństwa w perspektywie kulturowej

Źródło: M. Cieślarczyk, *O potrzebie i możliwościach...*, rys. 7: „Wspólny dom bezpieczeństwa w perspektywie kulturowej”, s. 7.

środkami dyskursywnymi, druga zaś sprowadza się do wyzwania osób od dominacji społecznej, środowiskowej, do wykraczania poza *status quo*, do rozpoznawania nieprawomocnych roszczeń w środowisku życia ludzi, by umożliwić im twórcze rozwijania własnego sprawstwa oraz zwrócenie się ku nowym jakościowo praktykom i formom życia społecznego oraz indywidualnego, ku jakościowo nowym sposobom istnienia ludzkiego. Edukacja jest więc z jednej strony czynnikiem kształtowania tożsamości człowieka, z drugiej zaś nieodzownym warunkiem twórczym jego naturalnego rozwoju”⁷.

W ujęciu socjologicznym edukacja to jedna z pięciu najważniejszych instytucji⁸. Szkoła jest organizacją, która realizuje cele i zadania edukacji – systemu oświaty. Jednocześnie sama szkoła jest i powinna być organizacją „uczącą się”, szczególnie w zakresie bezpieczeństwa. W tym kontekście można wyróżnić różne formy edukacji wynikające z zadań szkoły, jakimi są przede wszystkim: nauczanie (m.in. przedmiotu *edukacja dla bezpieczeństwa*) i zadania opiekuń-

⁷ T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 905.

⁸ N. Goodmann, *Wstęp do socjologii*, Zysk i S-ka, Poznań 2009, s. 55–56.

cze (czyli m.in. zapewnienie bezpieczeństwa podopiecznym). Szczególnie istotne jest to w przypadku bezpieczeństwa szkoły i jej przygotowania do działania w sytuacjach kryzysowych, na przykład gotowości do funkcjonowania i prowadzenia zajęć dydaktycznych w okresie epidemii COVID-19. Można przyjąć, że stopień tego przygotowania jest w znacznej mierze zależny od przygotowania uczniów i personelu, co zależy w znacznym stopniu od procesu edukacji, który powinien uwzględniać m.in. zdobywanie umiejętności, ale także kształtowanie norm, wartości i postaw.

Jedną z najistotniejszych form edukacji w zakresie przygotowania do działania w sytuacji zagrożenia jest szeroko rozumiana edukacja dla bezpieczeństwa, która „oznacza ogół procesów społeczno-edukacyjnych i wychowawczych realizowanych w rodzinie, szkole, społecznych organizacjach proobronnych, a także stowarzyszeniach społecznych, które zakładają kształtowanie świadomości dotyczącej bezpieczeństwa człowieka, społeczeństwa i narodu. Obejmuje poznawanie współczesnych zagrożeń obiektywnych i subiektywnych oraz celowe działanie na rzecz pogłębiania wiedzy o zagrożeniach potencjalnych wraz z ich rozpoznawaniem. Dotyczy także przygotowania młodzieży i społeczeństwa do obronnego i efektywnego reagowania na okoliczność tych zagrożeń. Edukacja ta zawiera również: przygotowanie do niesienia pomocy drugiemu człowiekowi; rozszerzanie świadomości niezbędnej potrzeby w zachowywaniu bezpieczeństwa obywateli, państwa oraz narodu; upowszechnianie wiedzy o źródłach i następstwach zagrożeń, w tym militarnych oraz nauczanie racjonalnych i bezpiecznych zachowań”⁹.

Analizując powyższe ujęcie edukacji, efektem działań edukacyjnych powinna być większa funkcjonalność i wyższy poziom kultury bezpieczeństwa rozumianej jako „uniwersalny rodzaj kompetencji w zakresie radzenia sobie z różnymi rodzajami zagrożeń i sytuacji kryzysowych, ale także sprzyjających wyższej jakości życia człowieka i grup społecznych”¹⁰.

Należy postawić pytanie: Jakim kwestiom powinno poświęcić się większą uwagę w ramach edukacji?

Na wstępie rozważań poświęconych odpowiedzi na to pytanie wykorzystano zostanie kolejna metafora zaproponowana przez M. Cieślarczyka. Wykorzystano w niej symbol drzewa, który także w tym przypadku oznacza podmiot (człowieka, grupę społeczną, społeczeństwo). Jego korzenie i pień to kultura bezpieczeństwa, natomiast owoce to różne wymiary bezpieczeństwa (ryc. 4).

---

⁹ J. Kunikowski, *Słownik terminów wiedzy obronnej i edukacji dla bezpieczeństwa*, UPH, Siedlce 2017, s. 43.

¹⁰ M. Cieślarczyk, *O potrzebie i możliwościach...*, s. 9.

Ryc. 4. Metafora bezpieczeństwa i kultury bezpieczeństwa

Źródło: rycina: „Metafora bezpieczeństwa i kultury bezpieczeństwa” (udostępniona przez M. Cieślarczyka).

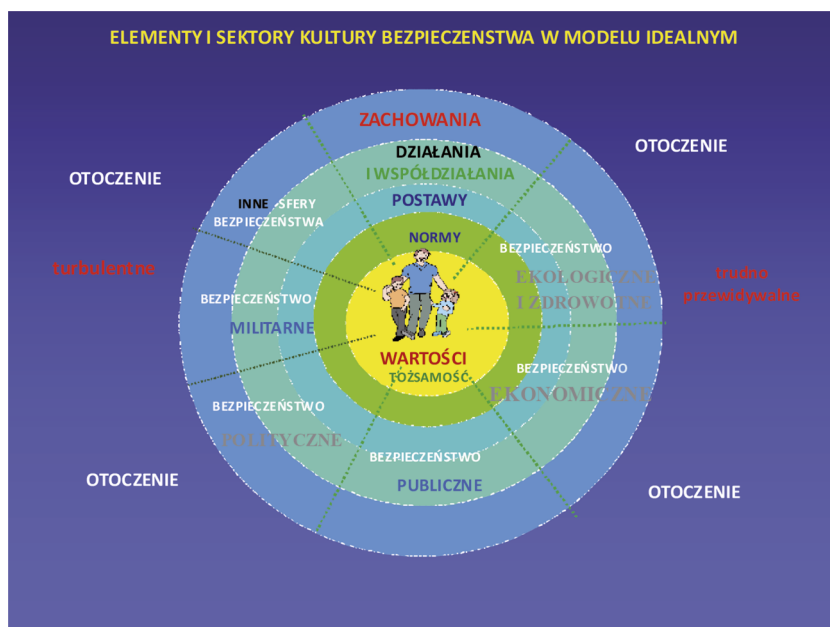
Ponieważ od jakości korzeni i pnia drzewa zależy jakość wydawanych przez nie owoców, należy przyjąć, że jakość bezpieczeństwa w różnych wymiarach zależy od jakości i poziomu kultury bezpieczeństwa.

Jak wygląda struktura pnia tego drzewa? Widoczne na rycinie „słoje” drzewa symbolizują elementy kultury bezpieczeństwa. Rdzeniem pnia drzewa są wartości!!! Drugi słój to normy, czyli sposoby osiągania wartości. Normy i wartości tworzą reguły i zasady, niezbędne w różnych sferach życia i wymiarach bezpieczeństwa. Od nich zależy natomiast jakość kolejnych elementów kultury bezpieczeństwa, czyli: postaw przyjmowanych przez podmiot, jego zachowania i działania (ryc. 5).

Jak widać na podstawie powyższego porównania, właśnie na normach i wartościach należałoby skoncentrować się w ramach działań edukacyjnych. Chodzi o rozumienie znaczenia roli, jaką odgrywają te elementy kultury bezpieczeństwa danego podmiotu w sytuacjach normalnych i kryzysowych.

Kolejne istotne kwestie, którym powinno poświęcić się więcej uwagi i czasu to m.in.: wyzwania, szanse i zagrożenia. Celem powinno być kształtowanie umiejętności dostrzegania szans i ich wykorzystywania, a także rozpoznawania zagrożeń i przeciwdziałania im.

Ryc. 5. Elementy i sektory kultury bezpieczeństwa w modelu idealnym

Źródło: rycina: „Elementy i sektory kultury bezpieczeństwa w modelu idealnym” (udostępniona przez M. Cieślarczyka).

Następna kwestia to ryzyko (nie ryzykanctwo), czyli umiejętność rozpoznawania ryzyka, zdolność jego oceniania i minimalizowania przy podejmowaniu decyzji i działań.

Istotną kwestią jest zaufanie – zaufanie nie naiwność – rola jaką odgrywa zaufanie w życiu człowieka i grup społecznych. W tym miejscu przypomina się zyskujące popularność twierdzenie, że „zaufanie to waluta przyszłości”. Czy tak będzie nadal w nowej normalności?

Kolejne zagadnienia to:

- współdziałanie;
- kreatywność i innowacyjność;
- odpowiedzialność (np. za słowa i czyny);
- empatia i asertywność;
- samorealizacja i rozwój.

Należy podkreślić, że w ostatnim podpunkcie chodzi o rozwój a nie wzrost, który często dominuje nad rozwojem zarówno w świadomości (osób, instytucji i organizacji), ale także w działalności praktycznej.

Na podstawie powyższych przykładów widać jak istotną rolę może, i powinna odgrywać edukacja, w kształtowaniu kultury bezpieczeństwa, szczegól-

nie teraz – w czasie pandemii, a może jeszcze bardziej w przyszłości – w nowej normalności.

Obraz kultury bezpieczeństwa w czasie zagrożenia epidemiologicznego COVID-19

W sobotę 15 maja 2020 r. przed południem zanotowano na świecie ponad 4,5 miliona przypadków zakażeń i odnotowano ponad 303 tysiące zgonów spowodowanych koronawirusem¹¹.

W tabeli opracowanej i ciągle aktualizowanej przez portal Worldometers (ryc. 6) znajdują się dane dotyczące wybranych europejskich państw z przypisaną im liczbą zakażeń i zgonów spowodowanych koronawirusem.

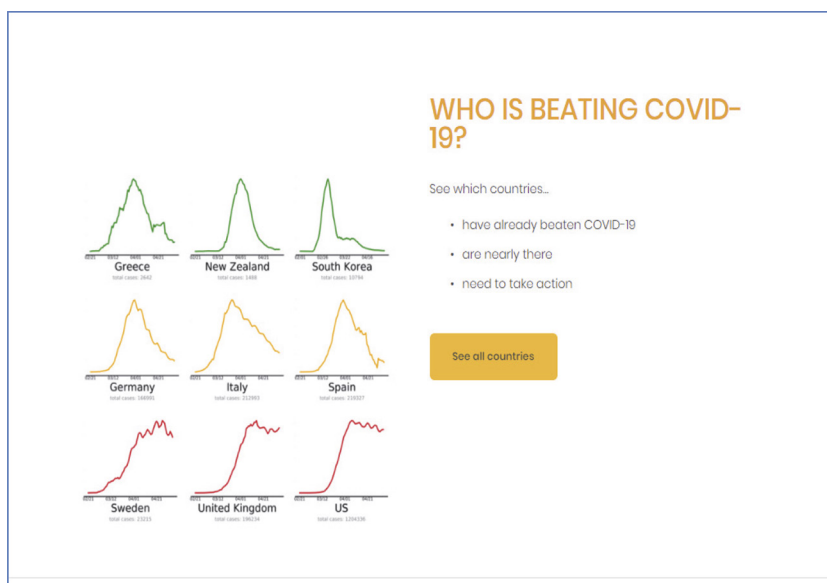
#	Country, Other	Total Cases	New Cases	Total Deaths	New Deaths
	Europe	1,730,613	+11,940	159,280	+212
1	Spain	272,646		27,321	
2	Russia	262,843	+10,598	2,418	+113
3	UK	233,151		33,614	
4	Italy	223,096		31,368	
5	France	178,870		27,425	
6	Germany	174,975		7,928	
7	Belgium	54,644	+356	8,959	+56
8	Netherlands	43,481		5,590	
9	Switzerland	30,463		1,872	
10	Sweden	28,582		3,529	
11	Portugal	28,319		1,184	
12	Belarus	26,772		151	
13	Ireland	23,827		1,506	
14	Poland	17,850	+235	893	+10
15	Ukraine	17,330	+483	476	+20
16	Romania	16,247		1,056	+3
17	Austria	16,058		626	
18	Denmark	10,791	+78	537	
19	Serbia	10,374		224	
20	Czechia	8,352	+1	293	
21	Norway	8,196		232	
22	Finland	6,228	+83	287	

Ryc. 6. Liczba zakażeń i zgonów z powodu Covid-19 (stan na 15.05.2020 r. wg portalu Worldometers)
Źródło: <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (dostęp 15.05.2020 r. godz. 11.30).

W ostatnich dniach kwietnia 2020 r. na portalu Politico można było przeczytać artykuł z analizą dotychczasowych sukcesów Niemców w walce z koronawirusem¹². To, że Niemcy są na dobrej drodze w walce z epidemią

¹¹ Źródło: <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (dostęp: 15.05.2020).

¹² Źródło: <https://www.politico.eu/article/germans-being-german-about-coronavirus/> (dostęp; 15.05.2020).

Ryc. 7. „Who is beating Covid-19” (stan na 15.05.2020 wg portalu endcoronavirus.org)
Źródło: <https://www.endcoronavirus.org/> (dostęp: 15.05.2020, godz. 16.30).

COVID-19 potwierdza także, na podstawie zbieranych przez siebie i analizowanych danych, środowisko naukowe skupione wokół inicjatywy Endcoronavirus (ryc. 7).

Według M. Karnitshinga – autora artykułu *Germans being German about coronavirus*¹³, większość Niemców uważa, że nawet w przypadku pogorszenia sytuacji w Niemczech, w ostatecznym rozrachunku walka z koronawirusem będzie prawdopodobnie w tym kraju bardziej skuteczna niż w innych krajach Europy. Dlaczego?

Prawdopodobnie w rozmowie z przeciętnym obywatelem naszego kraju można by usłyszeć argumenty potwierdzające powyższe założenie, które jednocześnie częściowo tłumaczyłyby gorszą sytuację w innych krajach (w tym w Polsce). Na przykład:

- 1) W Niemczech przeprowadza się zdecydowanie więcej testów niż w Polsce.
- 2) Epidemia w Niemczech zaczęła się wcześniej niż w Polsce.
- 3) W Niemczech opieka zdrowotna jest na bardzo wysokim poziomie i wielokrotnie lepsza niż w wielu innych krajach, np. w Polsce.
- 4) Niemcy są bogatym krajem.

¹³ Tamże.

Powyższe twierdzenia prawdopodobnie potwierdziłyby analizy porównawcze danych i wyników badań z obszarów bezpieczeństwa zdrowotnego, ekonomicznego itd. Jednak do tzw. bogatych krajów Zachodu zalicza się także Francja, Wielka Brytania czy nieobecne w tym zestawieniu Stany Zjednoczone (ryc. 6). Skąd zatem takie różnice?

Wydaje się, że odpowiedzią na to pytanie może być właśnie **kultura bezpieczeństwa**, a konkretnie różnice w poziomie kultury bezpieczeństwa w poszczególnych krajach.

Jednocześnie – jeżeli popatrzymy tylko na liczbę zakażeń i zgonów, to na ten moment¹⁴, Polska w zestawieniu wypada relatywnie dobrze (oczywiście jeżeli wyłączymy z analizy wielkość populacji i liczbę przeprowadzanych testów).

Należy zatem postawić kolejne pytanie: Czy to oznacza, że w Polsce mamy wysoki poziom kultury bezpieczeństwa? Niestety, odpowiedź niekoniecznie będzie twierdząca. Dlaczego?

Wynik ten ewidentnie zawdzięczamy szybkiemu „lockdownowi”. Oczywiście jest to niezaprzeczalny sukces, tym bardziej, że po kilku miesiącach trwania epidemii coraz więcej analityków potwierdza skuteczność (szybkiego) „lockdownu” w walce z epidemią¹⁵.

Z drugiej strony, nie można nie zauważyć pojawiających się coraz częściej opinii, że bardzo szybko „lockdown” wprowadziły te państwa, w których obawiano się, że ich system opieki zdrowotnej nie poradzi sobie z dużą liczbą zakażeń i w konsekwencji załame się¹⁶. A to może prowadzić z kolei do innych trudnych do przewidzenia skutków w funkcjonowaniu państwa.

Państwa, które wprowadziły „lockdown” najwcześniej, „kupiły sobie” dzięki temu więcej czasu na przygotowanie do momentu, w którym z różnych przyczyn (głównie ekonomicznych) niezbędne będzie otwarcie gospodarki, a przez to rezygnacja ze znacznej części obostrzeń i zakazów. Z dużym prawdopodobieństwem efektem będzie także wzrost zakażeń i hospitalizacji z powodu COVID-19. Oznacza to równoległe: funkcjonowanie w tzw. „nowej normalności” i walkę z wirusem. Efektywność wykorzystania tego dodatkowego czasu na przygotowania przez decydentów i systemy odpowiedzialne

---

¹⁴ Stan na 15.05.2020 r.

¹⁵ M. Jędrzyk, Raport OKO.press. Jak rząd PiS poradził sobie w I fazie walki z koronawirusem, <https://oko.press/raport-oko-press-jak-rzad-pis-poradzil-sobie-w-i-fazie-walki-z-koronawirusem/> (dostęp: 15.05.2020); M. Kostyńska, Dlaczego Europa Wschodnia mniej ucierpiała w wyniku epidemii?, <https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-europie,dlaczego-europa-wschodnia-mniej-ucierpiala-w-wyniku-epidemii-koronawirusa,-artykul,08940751.html> (dostęp: 15.05.2020).

¹⁶ M. Kostyńska, dz.cyt.

za walkę z COVID-19 będzie można oceniać w kolejnych etapach „luzowania” obostrzeń. Można przyjąć, że skuteczność tych podmiotów będzie w znacznym stopniu efektem kultury bezpieczeństwa tych podmiotów i jednocześnie pozwoli wtedy określać poziom ich kultury bezpieczeństwa.

A jak do sytuacji, w której aktualnie znaleźliśmy się, byli przygotowani, i jak zachowują się tzw. przeciętni obywatele? Co możemy powiedzieć o ich kulturze bezpieczeństwa?

Początek epidemii i pierwsze dni „lockdownu” to czas, kiedy można było zauważyć poważne podejście społeczeństwa do problemu: dominował względny spokój, opustoszały ulice i sklepy. Czas mijał. Po świętach wprowadzono obowiązek noszenia maseczek. Jednocześnie rozpoczęło się luzowanie obowiązujących restrykcji. Na świecie szybko rosła liczba zakażeń i zgonów, w Polsce – nie. Coraz lepszej pogodzie towarzyszyły kolejne luzowania.

Na każdym etapie obowiązywały ograniczenia: noszenie maseczek i dystans społeczny. W przypadku obowiązku zakładania maseczek od początku na ulicach można było zauważyć osoby, które nie stosowały się do tego zalecenia.

Choć trudno ocenić skalę nieprzestrzegania zasady dystansu społecznego, maseczki są tym elementem, który pozwala szybko i łatwo określić poziom nieprzestrzegania obostrzeń przez społeczeństwo.

W ciepłą i słoneczną niedzielę 11 maja 2020 r. w godzinach 13.55–14.20, na terenach rekreacyjnych nad miejskim zalewem jednego z mazowieckich miast na prawach powiatu, na potrzeby niniejszego wystąpienia została podjęta próba określenia skali zjawiska, jakim jest nieprzestrzeganie obostrzeń. Polegała ona na przejechaniu na rowerze dookoła miejskiego zalewu i policzeniu osób, które jechały z przeciwka, w tym osób bez maseczek. Warto dodać, że na równoległej do ścieżki rowerowej ścieżce dla pieszych było dużo osób. Manewr mijania był więc znacznie utrudniony i bardzo często niemożliwy bez złamania zasady dystansu społecznego (wymagał zatrzymania, żeby nie złamać zasady dystansu). Po 25 minutach jazdy na 93 mijanych rowerzystów 63 było bez maseczek!!! W tym czasie na terenach rekreacyjnych nie odnotowano obecności jakichkolwiek służb mundurowych.

W połączeniu tego przykładu z licznymi doniesieniami medialnymi o masowym nieprzestrzeganiu obostrzeń na terenie Polski obraz naszej kultury bezpieczeństwa wygląda po prostu słabo.

Jeżeli porównamy aktualny stan i obraz z początku epidemii to można wysunąć tezę, że głównym motywatorem przestrzegania obostrzeń przez Polaków jest po prostu strach. Najpierw strach przed nieznanym, przed śmiercią, strach o utratę bliskich, potęgowany obrazami i informacjami z Włoch. Później to przede wszystkim strach przed drakońskimi karami finansowymi.

Jeżeli dodamy do tego zachowania obserwowane na początku pandemii¹⁷, obraz naszego społeczeństwa nie jest optymistyczny: dominują zachowania, a nie przemyślane działania.

Przykład przestrzegania (bardziej nieprzestrzegania) zaleceń może wskazywać na to, że tylko dla niewielkiej części Polaków życie i zdrowie są rzeczywistą wartością. W następstwie niewielu z nas przestrzega norm i kieruje się zasadami, które chronią życie i zdrowie innych. Dominują zachowania, a nie przemyślane działania, nie wspominając o współdziałaniu.

Podsumowując tę część: o jakim poziomie kultury bezpieczeństwa możemy mówić, kiedy:

- dominuje myślenie „tu i teraz”, myślenie o własnej wygodzie i komforcie;
- większość decyzji i działań podyktowanych jest strachem;
- nad aktywnością dominuje reaktywność?

Rola i miejsce nauczycieli (edukacji dla bezpieczeństwa) w kształtowaniu kultury bezpieczeństwa

Polska oświata musiała w ekstremalnie krótkim czasie przejść rewolucję technologiczno-informacyjną. Można powiedzieć, że polscy nauczyciele i dyrektorzy szkół ramię w ramię z uczniami i ich rodzicami znaleźli się na pierwszej linii działań mających na celu przeprowadzenie systemu oświaty przez pierwsze, najtrudniejsze momenty tej sytuacji kryzysowej. Na podstawie dotychczasowych obserwacji i analiz bieżącej sytuacji, można przyjąć, że mimo trudnych chwil, wszyscy radzą sobie z tą trudną sytuacją. W obecnie większość nauczycieli wypracowała już swój własny, niepowtarzalny „warsztat pracy on-line”. Okazuje się, że to nie koniec wzmózonych wysiłków nauczycieli. Nowa rzeczywistość oznacza nowe wyzwania.

Edukacja (dla bezpieczeństwa) może i powinna odgrywać istotną rolę w kształtowaniu umiejętności używania maseczek i rękawiczek oraz w utrwalaniu prawidłowych nawyków w tym zakresie. Tym bardziej, że prawdopodobnie zostaniemy z tym obowiązkiem na dłużej. Dlatego warto uwzględnić tę problematykę w planie zdalnego nauczania. To może być jedno z pierwszych ważnych zadań, jakie stoją przed nauczycielami edukacji dla bezpieczeństwa w tych trudnych czasach.

Dlatego do pilnych i ważnych wyzwań dla nauczycieli należy:

---

¹⁷ Takie jak, wymienimy W tym miejscu tylko hasłowo, zabieganie o papier toaletowy, mąkę, mydło w płynie, dolary czy też drożdże.

- a) kształtowanie nawyku:
  - używania maseczek;
  - prawidłowego stosowania maseczek;
  - dezynfekcji;
  - mycia rąk;
  - zachowywania dystansu społecznego;
- b) kształtowanie świadomości i wagi wyżej wymienionych działań dla życia i zdrowia innych ludzi;
- c) przekazywanie wiedzy (i kształtowanie umiejętności korzystania z niej) z zakresu:
  - biologii wirusa COVID-19;
  - mechaniki rozprzestrzeniania się wirusa;Ważne wyzwania dla nauczycieli to:

- a) przekazywanie wiedzy (i kształtowanie umiejętności korzystania z niej) z zakresu:
  - logiki;
  - korzystania z nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
  - prawa („czasu pandemii”, cyberprzemocy, cyberprzestępstw, RODO, itd.);
  - współdziałania, otwierania się i kooperacji z otoczeniem, umacniania więzi z innymi (w celu zapobiegania rozprzestrzeniania się „epidemii” ksenofobii i uprzedzeń);
  - uzależnień od technologii (FOMO, nadużywanie telefonu itd.);
  - podstaw przedsiębiorczości i ekonomii (w tym ekonomii osobistej).

W kontekście ostatniego podpunktu warto zauważyć, że wielu Polaków nie ma tzw. poduszki finansowej (czyli pieniędzy odłożonych na tzw. „czarną godzinę” – np. w przypadku utraty pracy lub zdrowia, co jest realnym zagrożeniem w obecnej sytuacji) w kwocie równej kilku miesięcznym pensjom, która pozwoliłaby przeżyć tyle miesięcy bez pracy. Tylko kilkanaście procent Polaków ma odłożone pieniądze, które pozwolą przetrwać im rok, a jedna trzecia nie ma jakichkolwiek oszczędności¹⁸. Co gorsze – dodatkowo prawie jedna piąta polskich rodzin zamiast poduszki finansowej ma mocno obciążające budżet domowy długi¹⁹. O ile spokojniej wyglądałaby kwarantanna w polskich domach, gdyby było odwrotnie? O ile więcej dorosłych zdecydowałoby się na

---

¹⁸ A. Cieślak-Wróblewska, Oszczędności Polaków starczą najczęście tylko na kilka miesięcy, <https://www.rp.pl/Ekonomia/305149916-Oszczednosci-Polakow-starczaja-najczesciej-tylko-na-kilka-miesiecy.html> (dostęp: 15.05.2020).

¹⁹ B. Roguska, Oszczędności i długi Polaków w pierwszej połowie marca, Komunikat z badań 51/2020, s. 4–6, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_051_20.PDF (dostęp: 15.05.2020).

pozostanie w domach na czas „lockdownu”? A przez to: jak poprawiłoby się ich bezpieczeństwo i ich bliskich?

Na koniec należy wymienić najważniejsze wyzwanie dla nauczycieli. Tą „jedną najważniejszą rzeczą”²⁰ jest ich samodoskonalenie i rozwój.

Dla nauczycieli oznacza to m.in. przebudowę własnego warsztatu pracy i adaptację do nowych warunków. To od nauczycieli zależy:

- czy po powrocie do nowej normalności nauczanie wróci na utarte koleiny w ramach systemu, w którym do tej pory funkcjonowały szkoły;
- czy edukacja przejdzie ewolucję, począwszy od sposobu prowadzenia zajęć i stosowanych narzędzi poprzez ocenianie aż do komunikacji i relacji międzyludzkich.

To także takie kwestie jak przykład osobisty oraz kierowanie i przywództwo w tych trudnych czasach. Nie tylko w relacji nauczyciel–wychowankowie, ale także w środowisku lokalnym nauczycieli.

Podsumowując poruszone w niniejszym artykule zagadnienia z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że przygotowanie społeczeństwa do działania w sytuacjach kryzysowych, m.in. takich jak epidemie, w dużym stopniu zależy od szeroko rozumianej edukacji dla bezpieczeństwa. Natomiast niezastąpionym, istotnym elementem w procesie edukacji jest nauczyciel. Można zauważyć, chociażby na przykładzie tylko tych kilku wymienionych powyżej wyzwań jakie stoją aktualnie przed nauczycielami, że ich potencjalny wkład w edukację w okresie epidemii jest niezwykle istotny, a przez to także ich rola w kształtowaniu kultury bezpieczeństwa.

Zakończenie

Epidemia COVID-19 to sytuacja ewidentnie niepożądana – sytuacja kryzysowa, której towarzyszy wiele niechcianych zdarzeń, i która (przy)niesie w efekcie wiele negatywnych następstw. Jednocześnie to zagrożenie jest jak lustro, które przedstawia obraz całego społeczeństwa, ugrupowań politycznych, grup zawodowych, lokalnych społeczności, rodzin i pojedynczych osób. Niestety dla wielu obserwatorów jest to odbicie niczym w krzywym zwierciadle, ku ich zaskoczeniu mocno odstępujące od dotychczasowych wyobrażeń.

Z tej zniekształconej całości wyłania się także dość wyraźny kształt jakim jest kultura bezpieczeństwa. Ku zmartwieniu – z jednej strony widać jak

---

²⁰ Zob.: S.R. Covey, A.R. Merrill, R.R. Merril, *Najpierw rzeczy najważniejsze*, REBIS, Poznań 2020.

na dłoni jej niski poziome we wszystkich sferach, z których sfera podmiotowa (subiektywna) jest jej najsłabszym filarem. Z drugiej strony – dzięki temu jest możliwe postawienie wstępnej diagnozy, która pozwoli podjąć pierwsze kroki w celu poprawy poziomu kultury bezpieczeństwa.

Podsumowując, zarówno „tu i teraz”, jak i w dalszej przyszłości działania służące poprawieniu poziomu bezpieczeństwa powinny przebiegać równolegle z wysiłkami na rzecz poprawy jakości **kultury bezpieczeństwa**. **A edukacja może i powinna odgrywać w tym procesie istotną rolę.**

Bibliografia

- Cieślarczyk M. (2007). *Kultura bezpieczeństwa i obronności*. Siedlce: Akademia Podlaska.
- Cieślarczyk M. (2009). *Teoretyczne i metodologiczne podstaw badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*. Siedlce: Akademia Podlaska.
- Cieślarczyk M. (2016). *O potrzebie i możliwościach doskonalenia kultury bezpieczeństwa uczniów, rodziców i nauczycieli*. Siedlce: MSCDiDN w Siedlcach, TCBPB UPH w Siedlcach.
- Covey S., Merrill A.R., Merrill R.R. (2020). *Najpierw rzeczy najważniejsze*. Poznań: REBIS.
- Goodmann N. (2009). *Wstęp do socjologii*. Poznań: Zysk i Ska.
- Kunikowski J. (2017). *Słownik terminów wiedzy obronnej i edukacji dla bezpieczeństwa*. Siedlce: UPH w Siedlcach.
- Pilch T. (red.) (2003). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

Źródła internetowe

- Cieślak-Wróblewska A. (2020). Oszczędności Polaków starczą najczęść tylko na kilka miesięcy. <https://www.rp.pl/finanse/art8941981-oszczednosci-polakow-starczaja-najczesciej-tylko-na-kilka-miesiecy> (dostęp: 15.05.2020).
- Jędrysiak M. (2020). Jak rząd PiS poradził sobie w I fazie walki z koronawirusem. <https://oko.press/raport-oko-press-jak-rzad-pis-poradzil-sobie-w-i-fazie-walki-z-koronawirusem/> (dostęp: 15.05.2020).
- Kostyńska M. (2020). Dlaczego Europa Wschodnia mniej ucierpiała w wyniku epidemii? <https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-europie,dlaczego-europa-wschodnia-mniej-ucierpiala-w-wyniku-epidemii-koronawirusa-artykul,08940751.html> (dostęp: 15.05.2020)
- Roguska B. (2020). Oszczędności i długi Polaków w pierwszej połowie marca. Komunikat z badań 51/2020. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_051_20.PDF (dostęp: 15.05.2020 r.)